

28. **Тушкан П.** Отчет по Верхнеднепровской Екатеринославского земства низшей сельскохозяйственной школе 1-го разряда с 1-го января 1904 года по 1-е января 1905 года / П. Тушкан. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1905. – 53 с.

29. **Тушкан П.** Отчет о состоянии Верхнеднепровского среднего сельскохозяйственного училища екатеринославского губернского земства в 1911 и в 1912 гг. / П. Тушкан // Екатеринослав: Типография газеты «Русская правда», 1913.

30. **Тушкан П.** Отчет о состоянии Верхнеднепровского среднего сельскохозяйственного училища Екатеринославского губернского земства в 1913 году / П. Тушкан. – Екатеринослав: Типография газеты «Русская правда», 1914. – 91 с.

31. **Чабан М.** Діячі січесьлавської «Просвіти» (1905–1921). Біобібліографічний словник / М. Чабан. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2002. – 535 с

Надійшла до редкол.: 24. 02. 2018

УДК 94 (477.63) «1917»

DOI: 10.15421/231811

Діяльність гласних-українців у Катеринославській міській думі восени – взимку 1917 р.

Яценко В. Я.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Розглянуто й проаналізовано діяльність гласних-українців у Катеринославській міській думі в період різкого загострення загальнополітичної ситуації в країні восени – взимку 1917 р.

Ключові слова: гласні-українці; міська дума; Катеринослав; муніципальна кампанія; український національно-визвольний рух; революція; Центральна Рада

Рассмотрена и проанализирована деятельность гласных-украинцев в Екатеринославской городской думе в период резкого обострения общеполитической ситуации в стране осенью – зимой 1917 г.

Ключевые слова: гласные-украинцы; городская дума; Екатеринослав; муниципальная кампания; украинское национально-освободительное движение; революция; Центральная Рада

This article considers and analyzes the activity of Ukrainian members of the City Council in Ekaterinoslav at the end of August – December in the year 1917. Results of the municipal company in Ekaterinoslav in August in the year 1917 are shown. The composition of the Ukrainian Council fraction is characterized by explaining its place and role in Ekaterinoslav urban self-government in the autumn – winter in the year 1917. The weakness of positions of Ukrainian members of the City Council in Ekaterinoslav during the specified period (9 places of members of the City Council from 113) is noted. At the same time, the paradoxicality of this situation is admitted so far as Ukrainian figures didn't count on such considerable results. It also became unexpected for their opponents. The activity of Ukrainian members of the City Council

in urban self-government of Ekaterinoslav is considered more thoroughly. Questions in which discussion Ukrainian's figures have shown special activity are called. Among them first questions are connected with education, the status of Ukrainian language and culture in general. The member of the Ekaterinoslav City Council I. M. Truba, who was appointed by the Central Rada as the commissioner for education in Ekaterinoslav in 1917, was especially actively acted on these questions. Methods which he used in the Duma activity are spoken and explained. It is noted that the most actively Ukrainian members of the City Council acted at discussion of especially significant events of social and political life of the country at that time (a mutiny of the general Kornilov, a question of inclusion of the Ekaterinoslav province in structure of Ukraine, capture of the power by Bolsheviks in Petrograd, about the Central Rada's III Universal and declaration of the Ukrainian People's Republic). Upholding of national interests of the Ukrainian people was the same for Ukrainian members of the Ekaterinoslav City Council, despite their national distinctions. The attention to relative consolidation of their positions is paid. The analysis of their activity in Ekaterinoslav City Council demonstrates that for them questions of the Ukrainian statehood and nation culture including the status of Ukrainian were priority.

Keywords: Ukrainian members of the City Council; City Council; Ekaterinoslav; municipal company; the Ukrainian national-liberation movement; revolution; Central Rada

У 1917 р. український національно-визвольний рух став важливим чинником революційного процесу в Наддніпрянській Україні. Його полем діяльності, окрім іншого, стали також і органи місцевого самоврядування. Не була тут винятком і Катеринославська міська дума, у складі якої після виборів серпня 1917 р. діяли три українські фракції. Муніципальна робота українських діячів у міському самоврядуванні Катеринослава наприкінці літа – на початку зими 1917 р. є досить показовою і пізнавальною в контексті розуміння процесів українського національного державотворення тієї доби. Системне й комплексне вивчення цієї діяльності дозволить на регіональному рівні глибше й повніше зрозуміти революційні й державотворчі процеси в Наддніпрянщині, особливо в період різкого загострення загальнополітичної ситуації восени – взимку 1917 р. Це, власне, й визначає мету даної статті. До того ж означена діяльність, як конкретний історичний досвід, є досить повчальною для українських політиків в умовах сьогодення, сучасної суспільно-політичної практики незалежної України. Цим, окрім іншого, обумовлюється актуальність обраної теми, так само як і станом її наукової розробки.

Досліджень, спеціально присвячених означеній темі, практично немає. Аналіз публікацій, в яких відображені революційні події та діяльність міської думи Катеринослава у 1917 р., засвідчує у кращому випадку лише фрагментарне представлення роботи гласних-українців у міському самоврядуванні губернського центру в означену революційну добу. Підтвердженням цього є статті-спогади

активних діячів більшовицької партії В. К. Аверіна, І. К. Амосова, С. Кошелева, А. І. Суханова, опубліковані у збірниках Катеринославського (Дніпропетровського) Істпарту 1922 і 1927 рр. до річниці Жовтневої революції [7, с. 103, 113-114, 126-127, 144-146; 17, с. 46, 86, 96, 97-98]. Так само коротко згадує про діяльність українських фракцій міської думи Катеринослава у 1917 р. член УСДРП І. П. Мазепа, сам у той час гласний думи [14, с. 52-53, 58-59]. Засвідчують названу тезу й дослідження 50 – 80-х рр. ХХ ст. В. Я Борщевського [4, с. 183, 234, 235-236; 5, с. 40, 52, 63, 153; 6, 56-57, 74-75, 76, 79-80, 96, 99, 127-128], Ю. І. Терещенка [18, с. 37-41; 19, с. 127-128], В. І. Гусєва і В. А. Крижанівського [11, с. 86-87], а також біографічні нариси активних діячів більшовицької організації Катеринослава в 1917 р., гласних міської думи В. К. Аверіна [21, с. 44-45, 62, 71], В. А. Валявка [9, с. 66-67], П. О. Воронцова [22, с. 41-42], С. І. Гопнер [2, с. 58], Е. Й. Квірінга [1, с. 46-47]. Окремі фрагменти або аспекти названої теми містяться й в новітніх дослідженнях. Серед них біобібліографічний словник М. П. Чабана, присвячений діячам Катеринославської «Просвіти» [20, с. 112, 146, 154, 449, 464]. Слід також назвати статті В. М. Бойка і В. С. Гвоздика про участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р. [3, с. 31, 33, 34-35; 10, с. 73-74, 76, 77-78] та ряд інших досліджень [23; 24]. Короткий огляд наявних наукових праць підтверджує, що цілісно й системно діяльність гласних-українців у Катеринославській міській думі восени – взимку 1917 р. ще не досліджувалась.

Слід указати, що найінформативнішим та найціннішим джерелом із цієї теми є «Журнал засідань Катеринославської міської думи» за серпень – грудень 1917 р., який зберігається у Державному архіві Дніпропетровської області [12].

Розкриття ж самої теми слід почати з результатів муніципальних виборів до міської думи Катеринослава, які відбулися 13 серпня 1917 р. Українці на цих виборах подали 3 списки. УСДРП (список № 2) отримала 5 місць гласних, Український демократичний трудовий блок (список № 15) – 3 місця гласних, а Українська партія соціалістів-революціонерів (список № 11) – 1 місце гласних. Усього за 3 українськими списками пройшли 9 гласних, з яких 6 соціалістів (від УСДРП – І. Д. Вирва, Г. Ю. Воробійов, Ф. Є. Дубовий, П. Н. Заремба, І. П. Мазепа, від УПСР – М. М. Федоров) та 3 ліберали (члени Української партії соціалістів-федералістів та від профспілок – В. О. Біднов, І. М. Труба, І. Д. Штефан). За українські списки разом проголосували 6087 виборців (зі 73 417), або 8,3 % від загальної кількості тих, хто голосував. УСДРП, відповідно, отримала

4,61 % голосів, ліберали – 2,66 %, УПСР – 1,03 % [8, 17 авг.; 13, с. 26-27; 16, 17 авг.].

Усього у виборах брали участь 23 кандидатські списки, з яких 5 списків стали беззаперечними лідерами цих виборчих перегонів. 15 803 голоси і 24 місця гласних отримав блок російських есерів і ОЄСРП (список № 12), 14 326 голосів і 22 місця гласних – більшовики (список № 4), 12 138 голосів і 19 місць гласних – блок єврейських національних партій (список № 17), 9250 голосів і 14 місць гласних – блок меншовиків, Бунду, польських і литовських соціалістів (список № 7), 5593 голоси і 9 місць гласних – кадети (список № 10). Названі 5 списків разом набрали 75 % голосів усіх виборців, які взяли участь у голосуванні, отримавши 78 % усіх місць гласних. Лідерами стали помірковані соціалісти (списки № 12 і 7), у яких було 38 місць гласних. Більшовики (список № 4) отримали 22 місця гласних, а праві партії (списки № 10 і 17) мали 27 місць гласних [8, 17 авг.; 13, с. 26-27; 16, 17 авг.]. Саме ці партійно-політичні сили визначили конфігурацію сил новообраної міської думи й переважно формували її політику. Проте українські діячі теж не залишалися осторонь муніципальної роботи.

За час, який розглядається (з кінця серпня по кінець грудня 1917 р.), міська дума Катеринослава 48 разів збиралася на засідання. Участь та активність гласних-українців на цих засіданнях представлені у таблиці:

Дата засідання	І. Д. Вирва	Г. Ю. Воробійов	Ф. С. Дубовий	П. Н. Заремба	І. П. Мазепа	М. М. Федоров	В. О. Біднов	І. М. Труба	І. Д. Штефан	К-ть гласних	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
24.08			+	*		+		+	*	+	4
26.08	+		+	+		+		+	+	6	
27.08	+	*	+	+	*	+		+	*	+	6
2.09	+		+			+		+	*	+	4
3.09			+							1	
7.09	+		+	+		+			+	5	
13.09		+	+	+					+	4	
15.09	+		+						+	3	
18.09		+	+							2	
25.09	+	+	*	+					+	*	4
28.09	+	+	*			+	+	*	+	5	
29.09		+	+						+	2	
30.09		+	*							1	
2.10		+	+					+		2	
12.10	+	+	*	+	*	+		+	*	+	6
14.10						+				1	
16.10	+	+	+			+		+		5	
19.10		+						+		2	
20.10		+	+	+				+	+	5	
23.10		+	*	+	+	*		+	*	+	4
24.10		+	*	+	+	*		+		5	
26.10		+	+	+	+	+		+	+	6	
27.10		+		+	*	+	+			4	
30.10		+	+	*	+	+	+	+	*	+	6

31.10	+		+	+	+					4
1.11		+			+					2
2.11		+	+							2
3.11	+	+	+	+	+			+		6
6.11			+	+	+	+			+	5
7.11			+	+	+	+			+	5
16.11	+	+			+			+	+	4
17.11	+		+		+	+		+	+	5
18.11	+		+		+	+		+	+	5
23.11	+							+	+	2
25.11					+				+	2
28.11	+	+	+					+	+	5
4.12		+			+			+	+	4
5.12		+			+					2
7.12		+	+		+					3
9.12	+				+					2
11.12		+			+					2
13.12	+									1
14.12		+								1
18.12	+									1
20.12		+								1
21.12										0
23.12		+								1
28.12		+			+					1
К-ть відвідувань	19	29	26	13	19	16	1	21	16	

+ – присутність

* – активність (виступи, короткі заяви, репліки та ін.).

Виступи гласних-українців на засіданнях думи переважно були присвячені викладенню декларацій своїх фракцій на перших засіданнях, визначенню свого ставлення до заклоту Корнілова, питання про входження Катеринославської губернії до складу України, до подій 24 – 25 жовтня в Петрограді, до III Універсалу Центральної Ради і проголошення УНР, до Установчих зборів, і окремо слід виділити питання освітньої сфери (створення шкільного комітету, відкриття технікуму, університету ім. Караваєва та ін.). Як бачимо, українські діячі в думі переважно реагували на визначні, резонансні події суспільно-політичного життя, що, безумовно, було актуальним в умовах загострення загальнополітичної ситуації в країні восени 1917 р., та питань, пов'язаних з освітою. Матеріали засідань думи показують, що в обговоренні питань економічного, господарського життя або соціальної сфери гласні-українці, як правило, не брали участі. І навряд чи це було випадковим. Можливо, українські діячі розуміли слабкість своїх позицій в думі або не були достатньо готові за рівнем фахової підготовки до розгляду названих питань. Не-

зважаючи на всі обставини, гласні-українці не раз виявляли високу активність під час засідань думи.

Перші їх виступи прозвучали 24 серпня, коли дума почала роботу. На цьому засіданні І. М. Труба і Ф. Є. Дубовий виголосили декларації як представники своїх фракцій [12, арк. 3]. Виступ І. М. Труби на засіданні 27 серпня був свого роду програмним. Почав він з того, що «тут ще не чуть було українського голосу. І не дивно, бо нас прийшло у думу небагато. На 70 тисяч громадян Катеринослава призналося до української нації тільки 6000. Проте ми не зречимось свого права і будемо його добиватись усіма нашими силами...» У виступі гласного-українця прозвучали й політичні вимоги: «Ми прагнемо лише до національно-територіальної автономії України та визнаємо її орган – Центральну Раду. Крім того, ми вважаємо за справедливість як місто члена городської управи і завідуючого освітою буде належати українцеві. У думі ми будемо рішуче домагатися визнання Катеринослава Україною» [15, с. 264-265].

На цьому ж засіданні 27 серпня І. М. Труба та інші представники українських фракцій наполягали на тому, щоб у міській управі саме українцям було надано місце завідувача відділом народної освіти. І. М. Труба запропонував на цю та інші посади в міській управі від українців П. Н. Зарембу і Г. Ю. Воробйова. Наполегливість гласних-українців призвела до голосування питання про надання українцям відділу народної освіти чи тільки місця члена управи без визначення відділу. Переважна більшість гласних підтримала другу пропозицію. У відповідь на це І. Д. Вирва заявив, що українці знімають своїх кандидатів у члени міської управи [12, арк. 11 зв. – 12 зв.]. Правда пізніше (25 вересня) Г. Ю. Воробйова було обрано членом міської управи і завідувачем квартирно-військовим відділом [12, арк. 115-115 зв.].

На засіданні 2 вересня І. М. Труба при обговоренні питання про виступ Корнілова засудив цей контрреволюційний заколот, заявивши, що українські діячі з самого початку викривали дії Корнілова та його прибічників, а коли настав час – рішуче виступили проти контрреволюції. Своїми діями українці, які підтримують Центральну Раду як єдину крайову владу, довели безпідставність звинувачень на їх адресу в намірах відділитися від Росії [12, арк. 36-37 зв.].

Особливу активність гласні-українці виявили при розгляді питань, які стосувалися освітньої сфери. Найбільш активним при цьо-

му був І. М. Труба, який з 9 серпня 1917 р. офіційно перебував на посаді комісара Центральної Ради з освіти на Катеринославщині. Гласний-українець використовував будь-який привід, щоб поставити питання про українізацію освіти, про національні інтереси та потреби українського населення регіону. І робив він це нерідко в достатньо безапеляційній та іноді агресивній формі, чим не раз, іноді й справедливо, викликав нарікання гласних думи, представників інших фракцій. Однією з причин роздратування його політичних опонентів було й те, що свої виступи він часто проголошував українською мовою. Саме це стало приводом до скандалу на засіданні 28 вересня [12, арк. 119 зв. – 120].

На цьому засіданні обговорювалися й освітні питання про виділення кредиту на утримання нових 34 комплектів при початкових школах та відкриття в Катеринославі технікуму. Щодо першого питання І. М. Труба заявив протест проти тенденції до русифікації, оскільки з 34 комплектів не було ні одного українського. На пояснення, що не надходило заяв про відкриття української школи, І. М. Труба висловив претензії управі, чи здійснила вона якісь заходи для того, щоб допомогти людям, які досі були «затуркані паскудною політикою царизма», забезпечити національні інтереси українського населення. Ця заява українського діяча відразу викликала бурхливу реакцію присутніх. У виступах прозвучало, що боротьба з насильницькою русифікацією не повинна призводити до штучної українізації. І. М. Трубу підтримали Г. Ю. Воробйов і В. О. Біднов. Останній заявив, що ніякої примусової українізації вони не пропонують, а хочуть мати школу для українського населення в Катеринославі. Наполегливість українських діячів призвела до того, що більшістю гласних була підтримана пропозиція головуєчого не обговорювати на даному засіданні питання про національну школу і українську зокрема [12, арк. 123-125].

Коли обговорювали питання про відкриття в Катеринославі технікуму, І. М. Труба за дорученням Катеринославської української губернської ради запропонував при цьому навчальному закладі організувати відділ українознавства та зробив запит, чому при вирішенні питань народної освіти в Катеринославі та губернії ігнорується Центральна Рада та її Генеральний Секретаріат. Своє розуміння відділу українознавства гласний-українець пояснив так, що ті, хто закінчує школу, повинні знати, що таке український народ, які українські національні інтереси, українська мова, історія, література та етнографія. Також І. М. Труба запропо-

нував на посади деканів призначати тих, хто народився в цьому краї, але усіма голосами проти двох ця пропозиція була відхилена [12, арк. 126 зв. – 127 зв., 131 зв.].

Високу активність виявили гласні-українці на засіданні думи 12 жовтня під час обговорення питання про включення Катеринославської губернії до складу України. Доповідачем від УСДРП був Ф. Є. Дубовий. Також від українців виступили І. М. Труба, І. Д. Штефан, А. С. Синявський і Г. Ю. Воробйов.

Першою прозвучала доповідь Ф. Є. Дубового. Він коротко ознайомив присутніх з історією питання та визначив принципове ставлення українських соціал-демократів до національного питання, оголосивши відповідні пункти програми УСДРП. Окремо гласний-українець зупинився на статусі Центральної Ради, відкинувши звинувачення в її буржуазності і заявивши її органом революційної демократії в Україні [12, арк. 178-180]. Представник від УСДРП оголосив резолюцію із цього питання, яка складалася з шести пунктів. По-перше, Центральну Раду слід визнати вищим крайовим органом влади в Україні, кордони якої остаточно будуть визначені плебісцитом (референдумом). По-друге, Центральна Рада разом з іншими організаціями революційної демократії національних меншин повинна організувати владу в Україні. По-третє, Центральна Рада повинна бути реорганізована, бажано найближчим часом, на основі загального, прямого, рівного й таємного виборчого права. По-четверте, рішуче протестують проти розділу України на дві частини, вважаючи це порушенням права українського народу на самовизначення. По-п'яте, вимагають негайного включення Катеринославської губернії в межі автономної України. По-шосте, міська дума визнає необхідною широку співпрацю всієї революційної демократії України зі здійснення автономії України і закликає до такої співпраці всю демократію Катеринослава [12, арк. 180]. Своїм виступом Ф. Є. Дубовий задав тон подальшому обговоренню поставленого питання.

Виступи І. М. Труби від фракції українських демократів (список № 15) і І. Д. Штефана від професійної спілки поштово-телеграфних службовців були виголошені українською мовою, і їх текст у протоколах засідання думи, на жаль, не наведено [12, арк. 185 зв.]. Виступ І. М. Труби викликав аплодисменти публіки і відповідні на це зауваження головуючого зібранням [12, арк. 185 зв.]. Окремі фрагменти цього виступу можна відновити з доповіді гласного-більшовика Е. Й. Квірінга, який полемізував із представником україн-

ців. За словами Е. Й. Квірінга, І. М. Труба говорив, що Селянська спілка висловилася про приєднання Катеринославської губернії до України, наголошував на історичних правах українського народу. Також гласний-українець, за свідченням Е. Й. Квірінга, говорив про маразм серед українського народу, про те, що чимало є таких, що відступилися від своєї нації. Присутні в залі засідання думи солдати аплодували виступові І. М. Труби [12, арк. 189 зв. – 190].

А. С. Синявський заявив, що мова не йде про відділення від Росії, що українці гаряче протестують проти такого звинувачення. Вони думають про Російську федеративну демократичну республіку, в якій усі національності будуть правити в особі представників демократії. Думі ж слід визнати, що Катеринославська губернія повинна належати до Києва, з яким пов'язана етнографічно і цей зв'язок є природний [12, арк. 187 зв. – 188].

У виступі Г. Ю. Воробйова, який серед інших 19 доповідачів прозвучав передостаннім, було чимало ортодоксальної соціал-демократичної, марксистської риторики стосовно пролетаріату, його інтересів, потреб та ін. Доповідач критикував меншовиків за підтримку Тимчасового уряду, фактично за союз з кадетами. Заявив, що українські соціал-демократи різко критикуватимуть дії Центральної Ради, як і Тимчасового уряду, якщо вони будуть спрямовані проти пролетарських вимог. Було також сказано, що УСДРП приймає плебісцит, але призначають його тоді, коли цього дійсно потребують інтереси населення. У Катеринославі, як заявив Г. Ю. Воробйов, пролетаріат асимілювався, тому на нього надії немає [12, арк. 191].

Після закінчення виступів голосувалася по пунктах резолюція, внесена фракцією УСДРП. Практично кожен пункт резолюції викликав жваву реакцію присутніх. У результаті пункти 2 і 5 були відхилені. За винятком цих двох пунктів резолюція голосувалась в цілому і більшістю в 19 голосів проти 17 та 7 таких, які утрималися, була відхилена. Під галас, вигуки протесту гласних-українців та представників публіки засідання було оголошено закритим [12, арк. 192–193 зв.].

На засіданнях думи 23, 24 жовтня та 6 листопада обговорювалося шкільне питання, під час якого виявив високу активність І. М. Труба, виголосивши промову українською мовою. Коли постало питання про можливість залучення до розгляду названого питання Катеринославського відділення Всеросійського союзу вчителів, то гласний-українець запропонував надати в цій справі слово й Українському союзу вчителів [12, арк. 245 зв.]. Також І. М. Труба від списку № 15 зробив доповнення (поправки) до

проекту управи про створення міського шкільного комітету. Було запропоновано, щоб цей орган не займався питанням середньої та вищої освіти, а його склад поповнити представниками Селянської спілки, Всеукраїнської вчительської спілки, Катеринославської української губернської ради та комісаріату (з освітніх справ) Центральної Ради [12, арк. 248 зв.]. Подібну поправку щодо поповнення шкільного комітету представниками українського учительського союзу та української губернської ради пропонував і А. С. Синявський [12, арк. 325]. Гласні-українці зробили й інші поправки до цього проекту. Г. Ю. Воробйов запропонував щоб міський шкільний комітет складався з національних шкільних комітетів при рівному представництві усіх національностей. Інше рішення український соціал-демократ вважав проявом централізму [12, арк. 249 зв. – 250]. Проти централізму в організації освітньої справи виступав і І. М. Труба. У виступах інших гласних (О. І. Чемерисський, Й. Л. Корін, А. Л. Епельбаум, Г. М. Малтапар) звучали заперечення проти цих вимог гласних-українців [12, арк. 252, 254 зв., 268, 271-271 зв.]. При голосуванні поправок до проекту управи про створення міського шкільного комітету пропозиції гласних-українців, як правило, були відхилені [12, арк. 325-326].

На засіданні думи 27 жовтня розглядалися резолюції від різних фракцій щодо подій 24-25 жовтня в Петрограді. У резолюції, запропонованій від УСДРП П. Н. Зарембою, окрім відновлення єдності революційно-демократичних сил і створення однорідного соціалістичного уряду, який доведе справу до Установчих зборів, та необхідності підтримки створеного в Катеринославі революційного комітету, ще додавалася вимога визнати вищою крайовою владою на Україні Київський революційний комітет, створений Центральною Радою, та запропонувати Катеринославському революційному комітету направити свого представника до його складу [12, арк. 285].

30 жовтня, при обговоренні питання про газету «Придніпровський край», І. М. Труба у промові українською мовою заявив, що названа газета ніколи не була прихильна до українців, проте фракція № 15 виступає проти її закриття і протестує проти методів боротьби з пресою, застосованих більшовиками [12, арк. 304-304 зв.]. На засіданні думи 18 листопада головним питанням порядку денного було обговорення III Універсалу Центральної Ради та Українських Установчих зборів. Виступили 16 доповідачів від різних фракцій.

Від українців виступили І. М. Труба (список № 15), Ф. Є. Дубовий, І. П. Мазепа (УСДРП), М. М. Федоров (УПСР).

Відкрив обговорення І. М. Труба, який цього разу виголосив свою промову російською мовою. Доповідач заявив, що українці федералісти, але у них немає прагнення до сепаратизму, оскільки побоюються німецької неволі, і для них немає кращого родича, ніж російська нація. Усе це словом і ділом проводить Центральна Рада. Але українці хочуть, щоб федеративна організація була захищена від централізму. З російським слов'янством українці хочуть бути рівними товаришами і йти до кінця разом, як брати. Український діяч закликав присутніх дати собі Аннібалову клятву бути рівними товаришами, у яких одна воля, одна любов до єдиної Росії, частину якої складає федеративна, вільна Україна. І. М. Труба заявив, що українці вітають резолюцію, запропоновану есерами, приєднуються до неї й будуть за неї голосувати. Одночасно, він виголосив резолюцію, в якій українці вносили свої пропозиції та доповнення. Текст резолюції, на жаль, у документі не наводиться [12, арк. 351 зв. – 352].

Доповідач від УСДРП Ф. Є. Дубовий свою промову виголосив українською мовою, текст якої, на жаль, у протоколах засідання думи не наведений [12, арк. 355 зв.].

Інший доповідач від УСДРП І. П. Мазепа назвав це засідання історичним і таким, що буде мати колосальне значення для подальшого устрою Катеринославщини. Він із радістю констатував факт майже повної одностайності гласних при розгляді означеного українського питання. Полемізуючи з представником партії народної свободи В. Й. Снежинським, український соціал-демократ показав протирічність у розумінні кадетами українського питання, відмінності в його сприйнятті в теоретичній та практичній площині. Заперечив І. П. Мазепа й представникові Бунда А. М. Фушману щодо його заяви про плебісцит для Катеринославської губернії. Принцип плебісциту в даному випадку доповідач вважав неприйнятним. На переконання українських соціал-демократів, автономний устрій України і федеративний устрій Росії корисні в інтересах розвитку продуктивних сил. Останній принцип для УСДРП був визначальним при виробленні програми і з національного питання також [12, арк. 359 зв. – 361].

Останньою була доповідь М. М. Федорова, який відразу закинув С. І. Гопнер щодо її заяви проти коаліційної влади, зразком якої є Центральна Рада. В останній, як заявив доповідач, із 792 членів тільки 20 є представниками буржуазії, а інші є соціалістами від

більшовиків до народних соціалістів включно. С. І. Гопнер проти такої однорідної соціалістичної влади, а українські діячі проти організації влади, яку встановлюють більшовики. Українські діячі, як зазначив М. М. Федоров, теж вважають, що влада повинна належати радам, а Центральна Рада в її нинішньому складі є представництвом селян і солдат. Більшовики ж своїм невизнанням Центральної Ради борються проти скликання Установчих зборів і вносять елементи розкладу в існуючу в Україні владу. Оскільки ж Російської держави, яка розпалася на окремі частини, як такої немає, то створити центральний уряд можна тільки шляхом коаліції федеративних урядів [12, арк. 361 зв. – 362].

І. М. Труба і фракція УСДРП запропонували свої резолюції з означеного питання, але після оголошення резолюції есерів відкликали їх. Резолюція есерів була прийнята більшістю 38 проти 4, при 8, що утрималися [12, арк. 362-362 зв.].

Значимим був виступ І. М. Труби на засіданні думи 23 листопада при розгляді питання про розпуск Московської міської думи більшовиками та в цілому політики радянського уряду. Гласний-українець почав із визнання того, що в свій час більшовики підтримували українство, але відразу закинув, що з першого дня революції не було більших ворогів українській справі, ніж більшовики. Проте винуваті не тільки вони, але й інші соціалістичні партії, які закидали Центральній Раді за її наміри створити власну армію. Зараз же армія конче потрібна. І. М. Труба заявив, що мир, на який пішли більшовики, дуже шкідливий, це повна капітуляція перед переможцем, бо немає сили, щоб відповісти. Тому Німеччина може не рахуватися з Росією. Висновок українського діяча був категоричним: «Більшовики зрадили інтересам Росії і створили братовбивчу війну» [12, арк. 374]. Після цього стався показовий епізод. Гласний-кадет Л. А. Соболев заявив головному, що він чув, як відразу після виступу І. М. Труби були чутні слова: «Йому слід було б побити морду». Головуючий зазначив, що цих слів не чув, але не має підстав не вірити Соболеву, тому звернувся до публіки з проханням відійти далі від крісел гласних [12, арк. 374].

На урочистому засіданні думи 28 листопада, присвяченому Всеросійським Установчим зборам, від українців виступили І. М. Труба і Ф. Є. Дубовий. І. М. Труба говорив про здійснення та укріплення цієї інституції та найскоріше заключення миру без анексій та контрибуцій на основі самовизначення всіх народів, що воювали [12, арк. 405 зв.].

Теж саме говорилося й в декларації від УСДРП, виголошеній Ф. Є. Дубовим, а саме щоб по можливості скоріше був заключений загальний демократичний мир без анексій і контрибуцій на основі повного самовизначення націй, щоб негайно був проведений ряд широких політичних і соціальних реформ в усіх областях народного життя згідно бажання й вимог революційної демократії, щоб Росія була перетворена на федеративних основах, у повній можливості до кожної автономної одиниці Російської демократичної федеративної республіки творити своє місцеве життя в повній волі й згоді з усіма іншими народами, щоб була організована по федеративному принципу влада з представників усіх автономних складових частин Російської республіки, щоб Українська народна республіка одержала змогу творити своє життя по своїй волі у згоді з усіма народами Російської республіки [12, арк. 405 зв. – 406].

Власне, це були останні значні виступи гласних-українців у міській думі Катеринослава. Ще 5 і 7 грудня прозвучали короткі виступи й повідомлення Г. Ю. Воробйова й І. П. Мазепи з приводу діяльності губернського продовольчого комітету [12, арк. 398–399, 401 зв. – 402, 413 зв.]. Цим, власне, й вичерпується діяльність гласних-українців у міському самоврядуванні Катеринослава наприкінці серпня – грудні 1917 р.

Самі ж матеріали засідань Катеринославської міської думи цього періоду свідчать, що гласні-українці використовували всі можливості для відстоювання національних інтересів українського населення Катеринослава та губернії. Проте проросійськи настроєна більшість гласних думи часто досить успішно перешкождала цьому. Цим пояснюється висновок, зроблений у спогадах І. П. Мазепи: «Перевага російських політичних партій була в той час характерним явищем по цілій Україні. Це створювало величезні труднощі для проведення в життя найменших українських домагань. Діяльність катеринославської Думи і «Совета» проходила майже зовсім поза українським річищем. Політика Центральної Ради не знаходила підтримки в цих органах «революційної демократії» [14, с. 53].

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Бачинский П. П.** Эммануил Ионович Квириг / П. П. Бачинский, В. Э. Квириг, М. Б. Перельман. – М.: Политиздат, 1968. – 135 с.
2. **Беднов М.** Серафима Гопнер / М. Беднов, М. Гольдберг. – Київ: Політвидав України, 1976. – 88 с.

3. **Бойко В. М.** Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р. / В. М. Бойко // Укр. іст. журн. – 1997. – № 5. – С. 25-40.
4. **Борщевский В. Я.** Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции / В. Я. Борщевский. – Днепропетровск: [Б. и.], 1962. – Ч. I. – 240 с.
5. **Борщевский В. Я.** Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции / В. Я. Борщевский. – Днепропетровск: [Б. и.], 1962. – Ч. II. – 168 с.
6. **Борщевський В. Я.** Робітники Катеринослава в дні Жовтня / В. Я. Борщевський. – Дніпропетровськ: Дніпропетровське книжкове вид-во, 1961. – 156 с.
7. Борьба за Советы на Екатеринославщине. Сборник воспоминаний и статей. – [Д.]: Издание Днепропетровского Истпарта и Окружной комиссии по проведению 10-летия октябрьской революции, 1927. – 292 с.
8. Бюллетени Губернского исполнительного комитета общественных организаций (г. Екатеринослав). – 1917.
9. **Варгатюк П. Л.** Василь Антонович Валявко / П. Л. Варгатюк, А. В. Дольчук. – Дніпропетровськ: Промінь, 1972. – 131 с.
10. **Гвоздик В. С.** Участь українських політичних партій в муніципальній кампанії на Півдні України в 1917 р. / В. С. Гвоздик // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 1999. – № 5. – С. 71-80.
11. **Гусев В. И.** В борьбе за осуществление ленинской тактики. Большевики Украины в массовых избирательных кампаниях 1917 г. / В. И. Гусев, В. П. Крижановский. – Київ: Вища школа, 1987. – 168 с.
12. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 469, оп. 1, спр. 1.
13. Екатеринославская городская статистика. 1918. Выпуск 1-й. – Екатеринбург, 1918. – 85 с.
14. **Мазепа І. П.** Україна в огні й бурі революції 1917–1921: I. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. II. Кам'янецька доба / І. П. Мазепа. – Дніпропетровськ: Січ, 2001. – 415 с.
15. Народная жизнь (Екатеринослав). – 1917.
16. **Матросов Я. М.** Сподвижник української справи на Катеринославщині Іван Михайлович Труба (1878 – 1950) / Я. М. Матросов // Українська біографістика. – 2015. – № 12. – С. 251-282.
17. Пятая годовщина Октябрьской революции. 1917 – октябрь – 1922. – Екатеринбург: Издание Екатеринославского губкома КП(б)У, 1922. – 270 с.
18. **Терещенко Ю.** З діяльності більшовицької фракції Катеринославської міської думи (серпень – жовтень 1917 р.) / Ю. Терещенко // Архіви України. – 1971. – № 3. – С. 36-41.
19. **Терещенко Ю. І.** Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції / Ю. І. Терещенко. – Київ: Наук. думка, 1974. – 144 с.
20. **Чабан М. П.** Діячі Січеславської «Просвіти» (1905 – 1921). Біобібліографічний словник. Близько 670 імен. Наукове видання / М. П. Чабан. – Дніпропетровськ: ІМЛ-прес, 2002. – 536 с.
21. **Шевченко Г. І.** Василь Кузьмич Аверін / Г. І. Шевченко. – Дніпропетровськ: Промінь, 1970. – 123 с.

22. **Шестоपालов Г. Г.** Петро Опанасович Воронцов / Г. Г. Шестоपालов. – Дніпропетровськ: Промінь, 1975. – 56 с.

23. **Яценко В. Я.** Діяльність І. М. Труби в Катеринославській міській думі восени 1917 р. / В. Я. Яценко // *Проблеми політичної історії України: зб. наук. пр.* – Дніпро: Ліра, 2017. – № 12. – С. 102-117.

24. **Яценко В. Я.** Питання освіти в діяльності гласних-українців Катеринославської міської думи восени 1917 р. / В. Я. Яценко // *Проблеми політичної історії України: зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2013. – № 8. – С. 145-151.

Надійшла до редколегії 16.04.2018

УДК 94(477) «1918/1920»

DOI: 10.15421/231812

«Третій шлях» Одеського комітету РСДРП(м) (1918–1920 рр.)

Савченко В. А.

Одеський державний університет внутрішніх справ

Проаналізовано діяльність Одеського комітету РСДРП (меншовиків) у революційні роки. Увага концентрується на фракційній боротьбі між лідерами одеського комітету та їх спробах проводити політику «третього шляху», борючись із партійною диктатурою більшовиків та диктатурою білогвардійського режиму.

Ключові слова: РСДРП(м); «праві» меншовики; диктатура; профспілки; Міська Дума; Ради

Проанализирована деятельность Одесского комитета РСДРП(м) в революционные годы. Внимание концентрируется на фракционной борьбе между лидерами комитета и их попытках проводить политику «третьего пути», борясь с партийной диктатурой большевиков и диктатурой белогвардейского режима.

Ключевые слова: РСДРП(м); «правые» меньшевики; диктатура; профсоюзы; Городская Дума; Советы

The article is devoted to the analysis of the activities of the Odessa committee of the RSDLP(m) in the revolutionary years. In the years 1918–1920. Many famous menshevik leaders, members of the Central committee of the party, major ideologists and publicists returned to Odessa from Petrograd. The Odessa committee of the RSDLP(m) had a reputation for being the most «right», anti-bolshevik of all the RSDLP committees (m). The leaders of the RSDLP(m) headed the trade union movement in Odessa, had considerable influence in the local council and in the City Duma, and published newspapers. Party ideologists such as P. Gravi, B. Bogdanov, V. Korobkov, P. Tuchapsky formed the tactics and strategy of the «Third way» of the RSDLP(m), criticizing the «red» and «white» dictatorships. However, political throwing, compromising with the administration of the army of Denikin and the interventionists, ignoring the national question, led the mensheviks to a crisis inside the structure, to the loss of support from potential avengers. Faction struggle within the Odessa committee of the RSDLP(m). the absence of a clear political line in the pursuit of the policy of the «Third way» in the revolution weakened the movement